

ROZTOKY U PRAHY, okr. Praha-západ, Středočeský kraj

Raně středověké sídliště a okolí

6.–7. století

Význam: Mimořádná koncentrace sídlištních nálezů z počátku raného středověku; významný archeologický výzkum v oblasti s dlouhou tradicí archeologického bádání.

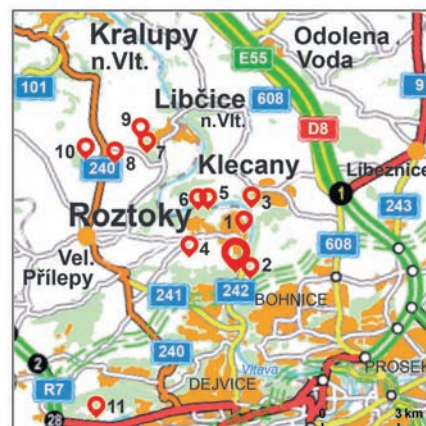
Historie: Roztoky jsou známy nejen jako cíl nedělních výletů Pražanů, ale též jako místo, ve kterém se formovala česká archeologie. V polovině 19. století zkoumal v Roztockém háji nad popisovanou lokalitou průkopník české archeologie V. *Krolmus velké mohylové pohřebiště z doby bronzové a halštatské. Systematická pozornost, která byla *mohylníku věnována, však bohužel přinesla jeho totální zánik. Dnes odsud sice existuje soubor nálezů v Národním muzeu, avšak v terénu již po *mohylách není ani stopy a neznáme jejich přesnou původní polohu.

V 80. letech téhož století působil v Roztokách významný amatérský ar-

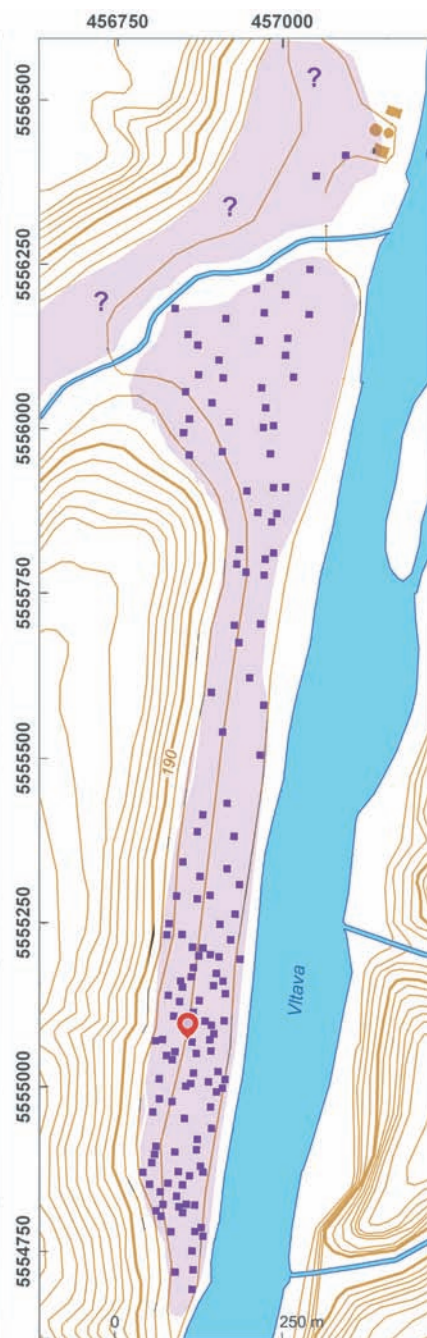
cheolog, lékař Č. *Rýzner. Ten během svého desetiletého působení v archeologii prozkoumal v rámci obce a jejího okolí několik lokalit tak významných, že daly jméno dvěma z důležitých *archeologických kultur českého pravěku (únětické kultuře podle pohřebiště na hranici Únětic a Roztok a řivnáčské kultuře podle *výšinného sídliště na vrchu Řivnác v Žalově). Na stejném katastru Rýzner zkoumal i další lokality, např. *hradiště Levý Hradec (→Žalov).

Lokalita na dně vltavského údolí v Roztokách, o které je zde řeč především, byla známa od počátku 20. století díky náhodným nálezům (např. hrob z doby stěhování národů) a *povrchovým sběrům amatérských archeologů. Období převratných objevů začalo v r. 1980, kdy zde krátce Středočeské muzeum a po něm dalších deset let Archeologický ústav ČSAV

↑ Kamenné pece dvou raně středověkých domů. Z jejich vzájemného prostorového vztahu vyplývá, že pec vpravo musela být starší; kromě toho jsou na podlaže patrné vypálené plochy ze dna dvou ještě starších pecí (domů). Kulové jamky před topeništěm jsou zřejmě pozůstatky předpečních sušících zařízení. Foto M. Kuna, 2006.

v Praze prováděly sérii záchranných a badatelských výzkumů, prvotně vyvolaných výstavbou zařízení železniční trati. Při té příležitosti byl objeven *sídelní areál, který existoval při ústí Únětického potoka do Vltavy nepřetržitě od 6. tisíciletí př. Kr. do doby historické. Jeho překvapivou součástí byl mimořádně velký počet sídlištních objektů z počátku raného středověku (6.–7. století; kultura pražského typu). V tomto období se obývané území přestalo omezovat na prostor u ústí Únětického potoka a rozšířilo se na jih až k Sedleckým skalám. V pásu bezmála 2 km dlouhém vzniklo raně středověké sídliště, jehož rozsah nemá v rámci dané kultury ve střední a východní Evropě obdoby.

Druhá etapa záchranných *archeologických výzkumů, která zde proběhla v souvislosti s výstavbou

přeložky silnice v l. 2006–2010, původní zjištění potvrdila. Objev tohoto raně středověkého areálu představuje jednu z největších archeologických záhad poslední doby v Čechách, neboť pro takto velkou koncentraci obyvatel, navíc ještě v místě stísněném a z hospodářského hlediska nepříliš výhodném, stále nemáme přesvědčivé vysvětlení.

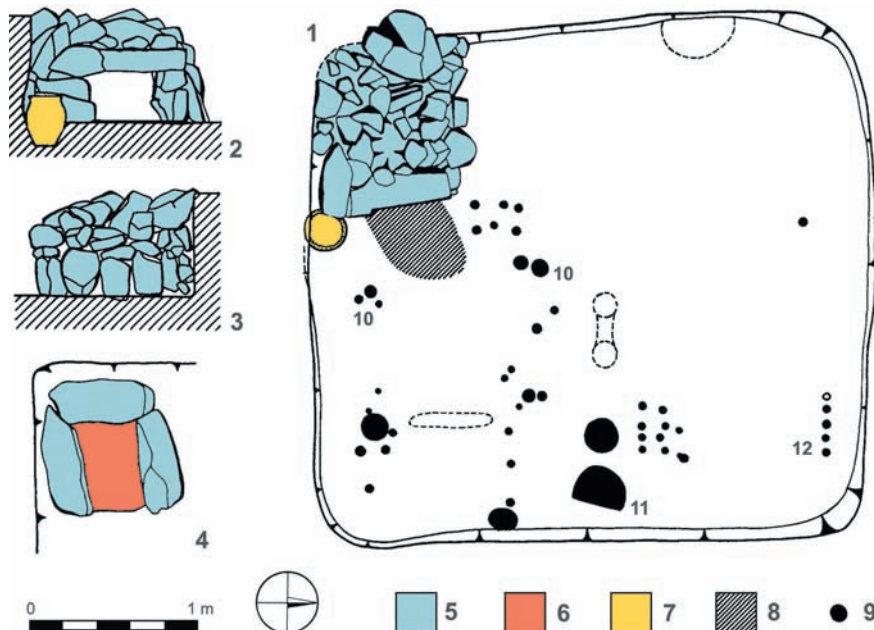
Raně středověké nálezy z Roztok jsou pro nás přitažlivé i tím, že patří do období, které bývá spojováno s prvním slovanským obyvatelstvem našich zemí. I když jednoznačnému sloučení archeologických kultur s etniky dnes archeologie už příliš nevěří, nelze popřít, že na konci 6. století a v 7. století se mezi střední a východní Evropou, odkud zřejmě slovanské jazyky pocházejí, náhle objevily neobvykle výrazné kulturní podobnosti. Z písemných

pramenů víme, že v této době do karpatské kotliny z východu pronikly družiny kočovných Avarů; Slované jsou zmiňováni v souvislosti s nimi nebo samostatně jako nájezdníci na hranice byzantské říše. Jedna ze středověkých kronik mluví o tom, že v první polovině 7. století se franský kupec Sámó stal kdesi ve střední Evropě králem Slovanů, a vedl je pak do úspěšných bojů proti Avarům i Frankům. V archeologických pramenech ovšem žádnou paralelu k dramatickým lícením středověkých kronik nenalézáme. Právě naopak, z období kultury pražského typu známe mimořádně málo archeologických dokladů bojových aktivit (zbraní, opevnění) a elitních postav (bohatých hrobů, luxusních předmětů).

Po zániku velkého sídliště koncem 7. století se osídlení dolních Roztok

→ Plán dobře zachovalého domu (č. 926) prozkoumaného v r. 1983. 1: Půdorys domu; 2: přední pohled na kamennou pec; 3: boční pohled na pec; 4: jádro pece po rozebrání pláště; 5: kámen; 6: vypálená plocha; 7: keramická nádoba; 8: plocha uhlíků a popela; 9: kůlová jamka; 10: kůlové jamky předpečního sušicího zařízení; 11: jáma po kůlu nesoucím střechu; 12: půdorys nespecifikovaného vnitřního zařízení domu. Kresba M. Kuna.

□ Plán lokality zaměřil M. Kuna.

ARCHEOLOGIE A PŘÍRODNÍ VĚDY

Ačkoli je archeologie vědou o společnosti, v mnoha praktických ohledech se více blíží vědám přírodním. Zkoumá totiž věci, které se staly součástí přírodního prostředí, a jejich získání je úkolem podobným terénnímu výzkumu geologů či botaniků. Také v laboratořích využívá archeologie metody a techniky genetiky, forenzní antropologie, chemie, medicíny a mnoha dalších přírodovědných oborů. Přesněji řečeno, archeologové tyto analýzy sami neprovádějí, ale systematicky rozvíjejí spolupráci s příslušnými specialisty a kladou jim potřebné otázky.

Díky pokroku v přírodních vědách lze dnes za příznivých okolností zjistit stáří nálezu s přesností na několik let, zachytit výkyvy minulého klimatu, určit přesně zdroj kamenné suroviny, rozpoznat krev zvířete ulpělou na pazourkovém úštěpu, poslední potravu v žaludku zemřelého nebo převládající typ jeho celoživotní výživy, stanovit na lidských ostatcích některé nemoci a zranění, genetické rysy člověka a stopy jeho pohybu v geografickém prostoru během různých úseků jeho života. Jinými slovy, můžeme zachytit neuvěřitelné množství detailů o životě někdejších lidí. Platí ovšem také, že tato fakta sama o sobě příliš neznamenají, pokud je archeolog pouze hromadí a neumí je zasadit do vhodného a srozumitelného modelu minulého světa.

Jedním z častých témat spolupráce s přírodovědci je rekonstrukce způsobů obživy. Z pozůstatků stravy lze vyčíst informace o okolním prostředí a jeho ekologických možnostech, o technologických znalostech a postupech, o postavení dané skupiny lidí a její roli ve společnosti, o dělbě práce a formách obchodu; v neposlední řadě pak také o kulturních preferencích a symbolických významech určitých druhů potravy.

Obživě velké komunity, která po několik generací sídlila ve vltavském údolí, byla pozornost při *archeologickém výzkumu v l. 2006–2010 věnována záměrně. Šlo o jednu z klíčových otázek této etapy výzkumu, protože způsob obživy mohl ilustrovat život na sídlišti a vysvětlit příčiny mimořádně velkému počtu obyvatel v areálu.

Výzkum zachytil přes 30 tisíc zvířecích kostí. Dále byly sledovány především drobné *ekofakty, které lze získat proplavením (*flotací) archeologických vrstev. Proplavilo se kolem 80 tun vzorků hlíny z výplní archeologických objektů, v nichž byly objeveny desítky tisíc úlomků zuhelnatělého dřeva, kulturních rostlin a plevelů, tisíce drobných šneků a stovky rybích kostí a šupin. Magnetem byly ve zbytcích sedimentu vyhledávány mikroskopické okuje (kapičky vznikající při kování železa), z podlah se odebíraly vzorky pro analýzu obsahu fosfátů jakožto dokladů intenzivního pobytu člověka a shromážděn byl materiál pro řadu dalších přírodovědných analýz.

Ve skladbě kulturních plodin se na celém sídlišti výrazně uplatnilo proso, i když objemově hlavní část rostlinné stravy netvořilo. To je zajímavé, protože tato plodina převládala v daném období ve východní Ev-

ropě, zatímco u nás bylo pěstování prosa obecně méně obvyklé. Hlavními konzumovanými zvířaty byla prasata, což je opět nezvyklé, protože na zemědělských sídlištech pravěku a středověku většinou převládal skot. Zdá se tedy, že v areálu žilo opravdu hodně lidí, protože chov prasat je méně náročný na prostor a také na péči v zimních měsících. Prasata byla nejčastěji zabíjena koncem druhého roku svého života, kdy už měla více masa – hlediska efektivity byla tedy zřejmě v jejich chovu důležitá. Naopak počet kostí ročních selat, které by mohly indikovat společenskou konzumaci při hostinách spojených s rozněním, nebyl příliš velký. Soudě ze skladby druhů ryb, byl rybolov praktikován celoročně; sezónní lov lososů doložen není. Konzumovaly se i velmi malé ryby (např. plotice), což může dokládat příležitostný nedostatek potravy. Ryby byly snad spolu s prosem vařeny v polévkách.

Výsledky různých metod se shodují v tom, že existoval určitý rozdíl ve způsobech života mezi severní a jižní částí raně středověkého areálu. I když se nejvíce středověkých obydlí soustředilo do jeho jižní části, okolní prostředí zde bylo činností člověka poznamenáno méně než v části severní. Na jihu převládal v okolí sídliště hustý dubohabrový les, zatímco na severu byl okolní les prosvětlen přítomností polí a pastvou. V jižní části areálu se jen vzácně vyskytovaly zásobní jámy na obilí a zdá se, že lidé zde kladli větší důraz na živočišnou stravu. Dílčích rozdílů mezi oběma částmi areálu lze vystopovat více. Svědectví *ekofaktů nás proto vede k hypotéze, že zatímco při ústí Ůnětického potoka stála běžná zemědělská osada, v jižní části lokality sídlila velká komunita, která byla částečně zásobována zvnějšku a věnovala se i jiným, specializovaným činnostem, např. obchodu. Více k vysvětlení roztocké „záhady“ prozatím uvést nemůžeme, avšak lze doufat, že poslední slovo archeologie v tomto směru ještě neřekla. [mk]

→ Pohled na plochu záchranného archeologického výzkumu v r. 2006. Foto M. Gojda, 2006.

↙ Jedno ze dvou zařízení, která zajišťovala plavení výplní archeologických objektů během terénního výzkumu v r. 2006. Foto M. Kuna, 2006.

vrátilo do původní podoby. Při ústí Únětického potoka dále fungovala zemědělská osada, v pozdním středověku zde vznikla tvrz, následně přestavěná na zámek, a *vesnice se postupně vyvinula v městys s vilovou čtvrtí pro letní pobyty Pražanů; od r. 1968 je samostatným městem na hranici metropole.

Středočeské muzeum, místo pořádání populárních kulturních akcí a zajímavých výstav (mj. stálé expozice v ateliéru malířky Zdenky Braunerové) mělo tradičně i svou archeologickou expozici. Její poslední verzi zničila povodeň v r. 2002, avšak lze doufat, že se veřejnost nové prezentace archeologických památek, které tak úzce souvisejí s historií i současnou tvář obce, brzy dočká.

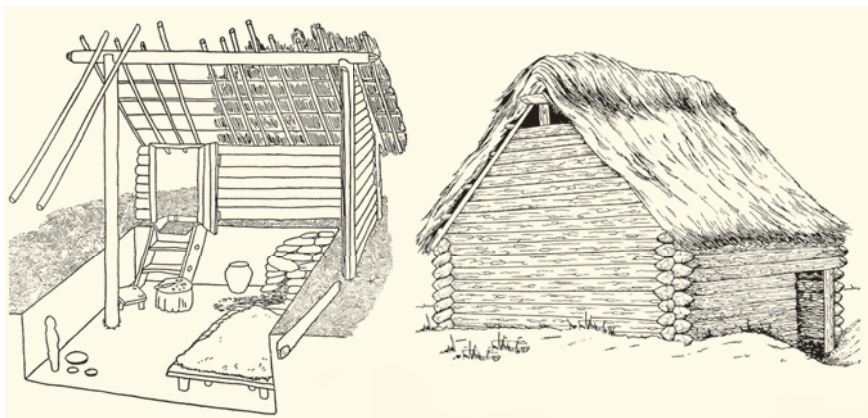
Popis: Popis roztocké lokality se od ostatních kapitol v této knize nutně liší. Procházka po vltavském břehu sice může být příjemná (byť rušená vysokou frekvencí projíždějících vlaků a automobilů), nicméně archeologické nálezy zde na povrchu nenajdeme. Jsou totiž dílem již zničeny, dílem prozkoumány a zčásti ještě skryty

pod náspy komunikací a vegetací zahrad a vltavského břehu. Představu o charakteru lokality si lze učinit i při průjezdu po silnici či železnici, ještě lepší pohled ovšem nabízí hradíště Zámka na protějším břehu řeky (viz Přístup). Odsud je nejvíce patrný zvláštní krajinný ráz lokality: dlouhý, ze tří stran uzavřený úzký pás země, který neposkytuje větší hospodářské zázemí. Až do 19. století byl tento prostor ve směru od Prahy prakticky nepřístupný, protože všechny cesty vedly přes Suchdol. V dnešní době je situace jiná, avšak pouze z hlediska železniční a automobilové dopravy; pro pěší turisty a cyklisty je cesta podél řeky stále dost nevlídná.

K osídlení jižní části lokality na vltavském břehu v minulosti prakticky nedocházelo, a to s jedinou výjimkou právě na počátku raného středověku, kdy zde po dobu několika generací fungovala osada (centrum) s mimořádnou koncentrací obyvatel. Zatím si umíme představit jen několik důvodů podobného osídlení, k nimž patří specializovaná výroba, obchod a lodní doprava. Klíčovým problémem ovšem je, že pro

žádnou z těchto možností zatím přes veškerou snahu (viz box) nelze najít přímé archeologické doklady.

Z raně středověkého sídliště v Roztokách pocházejí především pozůstatky zahloubených domů, tzv. *polozemnic či zemnic, v menší míře i skladovacích jam čili obilnic. Sídliště existovalo kolem sta let a za tuto – archeologicky docela krátkou dobu – se zde nakumulovalo 700–1000 domů. Nestály samozřejmě najednou, a odhad původního počtu obyvatel tak závisí na úvaze, jak dlouho byly domy v průměru užívány. Obvykle se v této souvislosti uvažuje o době života jedné generace – v tom případě by se počet současně existujících domů pohyboval kolem 150 a obyvatel by zde žilo 300–500. Jak mohlo teoreticky vypadat rozmístění domů na ploše sídliště v jednom časovém okamžiku, je ukázáno v pravé části mapy lokality, v níž se kombinuje rozmístění skutečně nalezených domů s počítačovým modelem. Tato mapa ilustruje jeden z dalších překvapivých rysů lokality: přestože domů je v místě nezvykle velké množství, scházejí zde doklady pravidelného uspořádání, typického

např. pro první sídliště městského typu.

Domy byly jednoprostorové a relativně malé (v průměru 3 × 3 m) a jejich nejvýraznější prvek tvořila mohutná kamenná pec, postavená vždy v jednom z rohů. Pec byla obvykle sestavena z mohutných kamenných bloků ohraničujících prostor topeniště a klenby, která spočívala na tomto základě; převládající materiál představovala hornina typu droby z okolních skal. Stěny domů byly původně srubové nebo sestavené z prken; jako stavební dříví sloužila i poměrně vzácná jedle. Podlahu mohly pokrývat prkna nebo rohože, podle množství malých kůlových jamek – stop po vnitřní výbavě interiéru nebo výrobních zařízeních – však byla nejpravděpodobněji holá, z dusané hlíny. Obilnice vypadaly jako válcovité nebo hrůškovité jámy o hloubce do 2 metrů a měly obvykle hrotité dno; jako všechny zásobní jámy dokládají především specifický způsob přechovávání obilí určeného pro výsev. Při opouštění domů, právě tak jako při jejich výstavbě, byla dodržována rituální pravidla, jejichž pozůstatkem jsou např. celé nádoby

zanechané vedle pecí, drobné předměty v nich nebo mlecí kameny na dně obilnic a na podlaze některých domů.

Přes mimořádný charakter sídliště je jeho archeologický inventář poměrně chudý. Keramických nádob se zde nenašlo mnoho a měly vesměs jednoduchý vázovitý tvar (nádoby tzv. pražského typu); více předmětů denní potřeby než v jiných kulturách bylo nejspíše vyrobeno z pomíjivých materiálů. Objevily se sice i cennější předměty (skleněné korálky, bronzové přívěsky) a výrobní nástroje (mlýnské kameny, pánvičky a tyglíky na slévání barevných kovů), ale jejich celkové množství není vzhledem k počtu domů velké. Jedním z hlavních důvodů je asi skutečnost, že domy byly opouštěny pokojně, nikoliv v důsledku živelné či válečné katastrofy (mezi velkým množstvím domů se zatím našly jen dva, které patrně zanikly požárem), a tudíž si vše cenné obyvatelé odnesli s sebou do nových příbytků.

Z vlastní lokality vede cesta vzhůru do Roztockého (též Velkého) háje. Na jeho severním okraji jsou v lese skryty ruiny výletní restaurace

z 19. století (A) a bývalá pískovna (B). Přes paseku tzv. Anglického parku (C) lze lesem projít k mohutnému svazku úvozových cest, svědčícímu o intenzitě někdejšího provozu ve směru ku Praze. Některé z cest jsou dodnes využívány jako turistické stezky, jiné již zarostly vegetací. Není vyloučeno, že v porostu háje se místy skrývají torza pravěkých mohyl; jejich přesvědčivá identifikace se však v posledních letech žádnému z archeologů nepodařila. Právě tak nejsou podrobně zmapovány podpovrchové základy dalších, vesměs novověkých staveb, z nichž některé mohou být při neopatrném průzkumu i nebezpečné (jako např. hluboká zděná studna překrytá jen ztrouchnivělými trámy).

V jižní části háje odbočuje z hrany nad údolím pěšina (D) po úbočí strže dolů k řece. O jejím stáří nelze říci nic určitého, nicméně je zajímavé, že směřuje do míst, v nichž se nacházela nejhustší koncentrace raně středověkých objektů, a že žádné další logické pokračování cesty mít nemohla. [mk]

Literatura: Kuna – Profantová a kol. 2005; Kuna a kol. 2013.

Navigační bod: N 50°09'18.70", E 14°23'45.06" (vstup do Roztockého háje od severu); N 50°08'46.38", E 14°23'17.25" (vstup do Roztockého háje od jihozápadu); N 50°08'47.44", E 14°23'48.12" (nejhustěji osídlená část lokality).

Přístup: Lokaltitu lze projít z doporučeného místa parkování před vjezdem do zámku Riegrovou ulicí (starou silnicí na úpatí Roztockého háje) nebo cestou po vltavském břehu, na níž se odbočuje vlevo z hlavní silnice hned

za potokem. Přehlédnout místo výzkumu je možné z vlaku, o něco hůře z auta. Představu o celé lokalitě lze získat z ostrožny Zámka na pravém břehu Vltavy.

Rizika: Navigační bod v jižní části lokality není určen k navigaci při pěší procházce – je umístěn přímo na železniční trati. Stará pražská silnice i pěšina na břehu řeky končí v jižní části lokality u bývalého železničního přejezdu, takže je nutné vrátit se stejnou cestou zpět. Ze staré silnice lze pokračovat jinak jen lesem vzhůru do Roztockého háje, kde však mohou být nebezpečné zarostlé ruiny zaniklých staveb mimo cesty. Překonávat násep železniční trati nelze, bezpečná není ani chůze po hlavní silnici, zejména v úzkém místě pod Sedleckými skalami.

Okolí: [1] Roztoky u Prahy (PZ), Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy: N 50°09'29.17", E 14°23'57.79" (0,1 km).

[2] Praha-Bohnice (PHA), pravěké a raně středověké hradiště Zámka: N 50°08'44.29", E 14°24'18.47" (1,5 km).

[3] Klecany (PY), raně středověké hradiště: N 50°10'21.78", E 14°24'12.95" (1,7 km).

[4] Únětice u Prahy (PZ), pravěké naleziště, které dalo název únětické kultuře starší doby bronzové: N 50°09'07.99", E 14°22'13.64" (2,0 km).

[5] →Žalov (PZ), raně středověké hradiště Levý Hradec (2,1 km).

[6] Žalov (PZ), pravěké výšinné sídliště Řivnáč: N 50°09'56.98", E 14°21'41.42" (2,7 km).

[7] →Chýnov (PZ), pravěký mohylník (5,5 km).

[8] Tursko (PZ), raně středověké hroby v okolí návrší Křiš: N 50°11'13.08", E 14°19'40.61" (5,9 km).

[9] Tursko (PZ), Čestmírova mohyla v poloze U Křížku: N 50°11'57.74", E 14°20'24.34" (6,2 km).

[10] Kozinec (PZ), mohyla v lese Ers: N 50°11'14.42", E 14°18'25.12" (7,3 km).

[11] →Praha-Liboc (PHA), raně středověké hradiště Šárka (8,7 km).

↑ Úvozové cesty v Roztockém háji, zvládnuté sněhový efekt. Foto M. Kuna, 2008.

↗ Kresebné rekonstrukce domů kultury pražského typu podle nálezů z →Března u Loun (vlevo) a Dessau-Mosigkau (Sasko-Anhaltsko; vpravo). Podle Pleinerová 1975 a Krüger 1967.

↓ Keramická nádoba zapuštěná do podlahy vedle kamenné pece v rohu raně středověkého domu. Kultura pražského typu, 6.–7. století. Foto M. Kuna, 2008.

Archeologický atlas Čech

Vybrané památky od pravěku do 20. století

Archaeological Atlas of Bohemia

Selected sites from prehistory to the 20th century

Martin Kuna

a kolektiv:

Alžběta Danielisová, Dagmar Dreslerová, Jan Hasil,
Josef Hložek, Michaela Langová, Jan Mařík,
David Novák, Čeněk Číšecký, Zuzana Kačerová,
Eva Čepeláková, Judita Korteová, Dana Křivánková,
Petra Maříková Vlčková, Zdeněk Mazač, Jitka Říhová

Překlad resumé David J. Gaul

Revize překladu Zuzana Maritzová, Petra Maříková Vlčková

Vydal

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.,

Letenská 4, 118 01 Praha 1

a

Nakladatelství Academia, Středisko společných činností

AV ČR, v. v. i., Vodičkova 40, 110 00 Praha 1,

s podporou programu NAKI Ministerstva kultury ČR

Redakce neperiodických tisků

(Archeologický ústav AV ČR, Praha) Filip Laval

Fotografie na obálce Zuzana Kačerová

Logo AMČR Petr Kincl

Obálka, grafická úprava, sazba a zlom Zdeněk Mazač

Tisk Těšínská tiskárna, a.s.,

Štefánikova 1828/2, 737 01 Český Těšín

Vydání druhé, 2015

Ediční číslo 11779

ISBN 978-80-87365-82-3 (Archeologický ústav AV ČR, Praha)

ISBN 978-80-200-2526-5 (Academia)

Objednávky – Orders – Bestellungen:

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.,

Letenská 4, 118 01 Praha 1, Česká republika

Fax: +420 257532288, knihovna@arup.cas.cz

Knihu můžete zakoupit v síti knihkupectví Academia,

na www.academiaknihy.cz nebo v knihovně

Archeologického ústavu AV ČR v Praze.